

Şehirler Divanı'na veyahut Klasik Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Ekler

Appendices to the Diwan of Cities or City Poems in Classical Turkish Literature

<https://doi.org/10.62356/cihansumul.1484306>

Enes YILDIZ

Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Osmaniye, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Osmaniye Korkut Ata University
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Turkish Language and Literature
Osmaniye, Türkiye
enesedebiyat@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3614-579X>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Original Article

Received | Alınma: 14.05.2024 Accepted | Kabul: 24.06.2024 Yayın | Published: 30.06.2024

Atıf | Cite As

Yıldız, E. (2024). Şehirler Divanı'na veyahut klasik Türk edebiyatında şehir şiirlerine ekler. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 12-30.

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Author Contributions: The article has a single author.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Şehirler Divanı'na Veyahut Klasik Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Ekler

Öz

Klasik Türk edebiyatında şehir, karye, belde, kasaba, köy gibi bir mekânı merkeze alan ve genel olarak *şehir şiirleri* olarak adlandırılan manzumeler bulunmaktadır. Şairlerin çeşitli vesilelerle kaleme aldıkları bu şiirlerin büyük çoğunluğunda bir yerleşim yerinin doğal güzellikleri, mimari yapıları ve insanları methedilir. Methiye muhtevalı şehir şiirlerinin yanında hiciv, eleştiri, şikâyet ve mersiye içerikli manzumelerle de karşılaşmak mümkündür. Şehir şiirleri ile ilgili son zamanda yapılan bir kitap çalışmasında 600 manzume şekil, muhteva, dil ve üslup açısından incelenmiştir. Bu makalenin konusu ise söz konusu kitapta ele alınan 600 şehir şiiri içerisinde olmayan 24 yeni şehir şiiridir. Kaynak taraması sonucu elde edilmiş bu 24 şehir şiiri İstanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Hüsrev Paşa, Konya, Kudüs, Manisa, Medine, Kâğıthane, Şam, Halep, Üsküdar ve Tiran üzerine yazılmıştır. Bu manzumelerden 22 tanesi methiye, 2 tanesi ise hiciv ve şikâyet şiiridir. Yazıda öncelikle klasik Türk edebiyatı şehir şiirleri hakkında kısa bilgiler verilecek ve ardından yeni tespit edilen şiirler incelenecektir. Böylece şehir şiirleri konusunda bir adım daha atılmış ve yapılacak yeni çalışmalar için kapı aralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mekân, Şehir Şiirleri

Appendices to the Diwan of Cities or City Poems in Classical Turkish Literature

Abstract

In classical Turkish literature, there are verses that center on a place such as a city, town, village and are generally called city poems. The vast majority of these poems, written by poets on various occasions, praise the natural beauties, architectural structures and people of a settlement. In addition to metaphorical city poems, it is also possible to encounter satire, criticism, complaint and lamentation. In a recent book study on city poems, 600 poems were analyzed in terms of form, content, language and style. The subject of this article is 24 new city poems that are not among the 600 city poems in the book in question. These 24 city poems, which were obtained as a result of source searches, were written about Istanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Hüsrev Pasha, Konya, Jerusalem, Medina, Kağıthane, Damascus, Aleppo, Üsküdar and Tirana. 22 of these city poems are eulogies and two are satire and complaint poems. In this article, firstly, brief information about the city poems of classical Turkish literature will be given and then the newly identified poems will be analyzed. Thus, another step has been taken in the field of city poems and the door has been opened for new studies.

Keywords: Classical Turkish Literature, Place, City Poems

1. Giriş

Klasik Türk edebiyatında “edebiyat-mekân” ilişkisini örneklendiren ve gerçek anlamda bir yerleşim yerini konu alan manzumeler yazılmıştır. Genel olarak “şehir şiirleri” adı verilen bu manzumelerde muhteva çoğunlukla methiyedir. Çeşitli sâiklerle kaleme alınan bu şiirlerde methiyenin yanında hiciv ve mersiye konularını da görebiliriz. Son dönemde klasik Türk edebiyatında şehir şiirlerini toplu bir şekilde ele alıp bunları çeşitli yönlerden inceleyen *Şehirler Divanı: Divan Edebiyatında Şehir Şiirleri* adlı bir kitap yayımlanmıştır (Yıldız & Doğan, 2023). Temel olarak divan şairi ve Osmanlı şehri arasındaki ilişki ve bu ilişkinin niteliklerini belirleyip divan edebiyatındaki şehir şiirlerini tüm yönleri ile incelemeyi amaçlayan bu kitapta toplam 600 şehir şiiri ele alınmıştır. Büyük çoğunluğu gazel, kaside, mesnevi, murabba ve kıt'a nazım şekilleriyle kaleme alınan şehir şiirleri daha çok İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Bağdat, Şam, Mekke, Medine gibi idari, kültürel ve dinî merkezler üzerinedir (Yıldız & Doğan, 2023, s. 63). Çeşitli vesilelerle yazılan¹ ve edebiyatımız için birçok faydası² olan şehir şiirlerinin muhtevaları methiye, hiciv, şikâyet, eleştiri ve mersiye'dir. *Şehirler Divanı*'nda tespit edilen 600 örnekten hareketle şehir şiirlerinin ekseriyetinin methiye türünde olduğu dikkat çekmektedir. Toplam 600 şehir şiiri içerisinde 554 şiirin (oran %92,3) şehir methiyesi olduğu görülmektedir. Şairler şehirlerle ilgili övgü ve beğenilerini dile getirirken medih konusu şehirlerin bazı özelliklerini öne çıkardıkları görülür. Şehir methiyelerinde şehirlerin *doğal güzellikleri, mimari yapıları, insanları ve öne çıkan bazı meşhur yönleriyle* övüldükleri görülür (Yıldız & Doğan, 2023, s. 143). Hiciv türü bağlamında divan edebiyatı şehir şiirlerine baktığımızda bunlar içerisinde muhteva olarak hiciv şiirleri içerik bakımından önemli bir yer tutar. Bu noktada hiciv içerikli şehir şiirlerinin “hiciv, şikâyet ve tenkit” başlıklarında olduğunu görürüz. Çalışmada toplam 600 şehir şiiri içerisinde 40 şiirin (oran %6,6) şehir hicvi olduğunu söyleyebiliriz (Yıldız & Doğan, 2023, s. 188-189). Methiye ve hicivden başka şehir şiirleri içerisinde az da olsa mersiye muhtevalı manzumeler de bulunmaktadır. Bu yazı ise *Şehirler Divanı*'nda bulunmayan 24 manzumenin şehir şiirleri literatürüne eklemeye gayretinin ürünüdür.

2. Şehirler Divanı'na Ekler

Taramalar neticesinde *Şehirler Divanı* adlı çalışmada bulunmayan 24 şehir şiiri tespit edilmiştir. Bu şehirlerden İstanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Konya, Kudüs, Manisa, Medine, Sa'dâbâd (Kâğıthane), Üsküdar, Şam ve Halep ile ilgili şiirler *Şehirler Divanı*'nda yer alırken Hüsrev Paşa ve Tiran ile ilgili hiçbir şiir bulunmamaktadır. Aşağıda bu çalışmada ele aldığımız şehir şiirleriyle ilgili şehir, şair, nazım şekli, beyit/bend sayısı ve muhteva tablosu verilmiştir:

¹Şehir şiirlerinin yazılma sebepleri şiirlerden hareketle yorumlar yapılarak incelenebilir. Şehir şiirlerinin yazılma sebeplerinin ilki şairin doğup büyüdüğü memleketini övme isteği ve hâminin ihsanına mazhar olma arzusu olduğunu söyleyebiliriz. Bundan başka şairlerin çeşitli vesilelerle gezdikleri ve beğendikleri memleketleri övme ve tanıtmaya isteği gelir. Yine şairler tayin, görev, hac, seyahat gibi nedenlerle buldukları şehirler hakkında şiir yazma yoluna gitmişlerdir. Böylece hem gurbet acısını ve üzüntülerini dile getirebilmişler hem de ilgili şehirlere yönelik hiciv veya şikâyet şiiri yazabilmişlerdir (Yıldız & Doğan, 2023, s. 111-121).

²Şehir şiirlerinin edebî birer metin olma yanında edebiyatımız için fayda ve işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle şehir şiirleri Osmanlı şairlerinin mekânı ve şehri algılamalarını ortaya koyar. Şehir şiirleri mimari yapıları ve mekânları tasvir ederken şehir tarihi araştırmalarına katkı sağlar ve günümüzde yok olmuş eserler hakkında bilgi sahibi olmamızı kolaylaştırır. Şair biyografilerine de önemli katkılar sağlayan şehir şiirleri bir memleketin meşhur özellikleri ve orada yaşayan önemli şahıslar hakkında bilgi aktarırlar (Yıldız & Doğan, 2023, s. 121).

Tablo 1: Şehir Şiirlerinin Şehir, Şair, Nazım Şekli, Beyit/Bend Sayısı ve Muhtevası.

Şehir	Şair	Nazım Şekli	Beyit/Bend Sayısı	Tür
İstanbul	Lütfi	Gazel	5	Methiye
İstanbul	Lütfi	Gazel	5	Methiye
İstanbul	Lütfi	Gazel	5	Methiye
İstanbul	Bâ'is	Kıt'a	2	Methiye
İstanbul	Bekâyî	Kaside	61	Methiye
İstanbul	Sa'id Giray	Terkîb-i Bend	7	Hiciv
İstanbul	Es'ad	Kıt'a	12	Kudûmiyye
Edirne	Kemâlpaşazâde	Gazel	5	Methiye
Edirne	Garâmî	Gazel	5	Methiye
Edirne	Garâmî	Gazel	5	Methiye
Edirne	Bâlî	Gazel	5	Methiye
Bitlis	Azmî	Gazel	7	Methiye
Büyükçekmece	Visâlî	Gazel	8	Methiye
Hüsrev Paşa	Hanîf	Gazel	6	Methiye
Konya	Vecdî	Gazel	5	Methiye
Kudüs	Nihânî	Murabba	16	Methiye
Manisa	Es'ad	Gazel	5	Methiye
Medine	Nihânî	Murabba	6	Methiye
Medine	Refî'-i Âmidî	Kaside	7	Methiye
Sa'dâbâd	Visâlî	Kaside	29	Methiye
Şam	Vehbî	Murabba	4	Methiye
Şam-Halep	Azmî	Gazel	7	Methiye
Üsküdar	Bahtî	Gazel	5	Methiye
Tiran	Şehîdî	Gazel	7	Hiciv

2.1. İstanbul

İstanbul ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Lütfi, Bâ'is, Bekâyî, Sa'id Giray ve Es'ad'a ait olmak üzere 7 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 74 İstanbul şiirinin sayısı 81'e yükselmiştir. Bu 7 şiirden 5 tanesi methiye, 1'i kudûmiyye, 1'i hiciv muhtevalıdır. Aşağıda bu şiirler ile ilgili bilgi verilmiştir:

Lütfi, İstanbul'u metheden 3 gazel kaleme almıştır. İlk gazele baktığımızda şunları görürüz: İstanbul, içerisindeki huri ve gılman gibi güzellerle cennete bile teşbih olmaz. Bahar mevsiminde ruhları okşayan latif su ve havasıyla İstanbul ve özellikle Sa'dâbâd bir başka güzeldir. Bostanları, bahçeleri, bülbülleri ile iki derya arasındaki İstanbul'un dünyada bir benzeri yoktur:

Şöyle zîbâ dilber-i ra'nâsı var İstanbulun
Gâyet-ile hüsni müstesnâsı var İstanbulun

Cennetü'l-me'vâya teşbih eylemek olmaz hele
Hürî [vü] gılmân gibi hüsânâsı var İstanbulun

Fasl-ı eyyâm-ı bahâr âb u hevâsı pek latîf
Seyr-i Sa'd-âbâd gibi sahrâsı var İstanbulun

Birdir ol emsâl yokdur ammâ dünyâ içre kim
İki deryâ üstüne bînâsı var İstanbulun

Bûstâmı dehr içinde bir gülistân-ı 'azîm
Lutfiyâ çok bülbül-i şeydâsı var İstanbulun (Aslan, 2022, s. 124-125)

Lütfî diğeri bir İstanbul gazelinde İstanbul'un güzellerini ve Eyyüb el-Ensârî makamını nazara verir ve şiire konu eder. Öncelikle bir güzele nasıl tutulduğunu anlatır. Şairin gönlü; edepli, utangaç bir güzele mail olmuş ve gönlünü o güzelin saçlarının zincirine bağlamıştır. Esasında başka şairler de İstanbul'u konu edinen şiirler yazmışlardır ancak İstanbul ve güzelliklerini anlatmak imkânsızdır. Lütfî bu gazelinde ikinci olarak Eyyüb el-Ensârî'den bahsetmektedir. Şair buranın memuriyetinden başka bir memuriyet, makam istememektedir. Ayrıca haftada bir kez İstanbul ziyaretinin sebebi de bu makama yüz sürmek olduğunu söyler:

Mâ'il oldı gönlümüz mahbûbına İstanbulun
Bir mü'eddeb dilber-i mahcûbına İstanbulun

Eylenüp kıldı dil-i dîvânemiz terk-i diyâr
Baglanup zencîr-i zülf-i hûbına İstanbulun

Bahs ider olsa benimle kâtibânlar dilberi
'Âciz-i bî-çâredir mahsûbına İstanbulun

Hazret-i Eyyüb-i Ensârîden özge bir makâm
Mâ'il-i meyl olmazam mansûbına İstanbulun

Haftada bir kez ziyâretten murâdım Lutfiyâ
Hâsılı yüz sürmedir Eyyübüne İstanbulun (Aslan, 2022, s. 125-126)

Lütfî bir başka gazelinde İstanbul'u bir sevgiliye benzetir. Bir dilber olan İstanbul'un güzelleri de sevmeye layıktır. Birçok şairde olduğu gibi Lütfî de İstanbul, İstanbul'un güzellikleri ve İstanbul'un güzelleri için kıyas unsuru olarak cenneti kullanır. Cennetin içerisinde huri ve gılman gibi güzellerin dolu olduğu İstanbul için şöyle bir istifham yönelir: "Yüce cennet İstanbul'un altında mı üstünde midir?" Lütfî'ye göre İstanbul'da bahar bile bir başka güzeldir. İstanbul'un âşıkları bahar günlerinde, gül bahçelerinde her sabah ve her akşam âdeta bir bülbül gibi öterler. Sevgiliyi gül bahçesinin açılmamış gülüne benzetmiştir ve burada kastettiği sevgili "İstanbul"dur. "Bülbül-i nâlân" tamlaması ve güle âşık bülbül benzetmesiyle de İstanbul âşıklarını kastetmektedir. Yıllarca aransa dahi bütün dünyada İstanbul'a benzeyen güzellikte bir şehir bulunamayacağını dile getirmiştir (Aslan, 2022, s. 60):

Hoş geldi bana dilber-i cânân-ı Sitanbul
Ammâ sevilür hâsılı hûbân-ı Sitanbul

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
Gâyet ile çok hûrî gulemân-ı Sitanbul

Eyyâm-ı bahâr gonçe-i gülşende öterler
Her şâm u seher bülbül-i nâlân-ı Sitanbul

Mahbûb gibi nâzik dünyâda bulunmaz
Bin yıl arasan bir dahı akrân-ı Sitanbul

Gâh kahr ile gâh da lutuf ile oldum
Bir iki senedir hâsılı mihmân-ı Sitanbul (Aslan, 2022, s. 134)

Bâ'is, İstanbul methiyesinde bir kıt'a³ kaleme almıştır. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 2139 arşiv numarasındaki mecmua içerisinde yer alan Bâ'is Dîvânı'nın 33a varlığında iki beyitlik bir İstanbul methiyesi bulunmaktadır. Bâ'is'e göre İstanbul hüner erbabının feyiz mahallidir. Cennete benzetmenin hata olmadığı eşsiz şehir İstanbul'un içi huri ve gılman gibi güzellerle doludur:

Mahall-i feyz-i erbâb-ı hünerdür şehri-i islambol
Ana benzer bu 'âlemde bana (?)⁴ bir şehri-i islambol

Sezâdur cennetü'l-me'vâya teşbih eylesem zîrâ
Derûmî hür u gılmân ile memlû ehl-i islambol (vr.: 33a)

XVII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Pehlevân-zâde Bekâyî'nin "*Bekâyî Efendinin İstanbuldan Yenişehre Yârâna Gönderdiği Perestişnâmedür*" başlıklı manzum mektubunun girişi bir İstanbul methiyesidir. 62 beyitlik kasidenin ilk 31 beyitlik methiye kısmı şehir methiyesini içeren beyitlerden oluşmaktadır. Şair bir bahar mevsiminde seyrettiği İstanbul'u cennete benzetir ve dünyada onun gibi güzel bir şehir olmadığını ifade eder. İnsan ister Şam'ı ister Halep'i görsün İstanbul'a mukabil bir yer göremez. Çünkü İstanbul'un dünyada bir benzeri bulunmaz. Surları, kale duvarları, ecdadın diktiği ve minareleri göklere yükselen camileri, minare kandilleri, peri gibi güzelleriyle İstanbul'u görenler dünyada başka bir yere bakmazlar. İstanbul âdeta sefa ve zevkin membaı olmuştur. Şair ayrıca Galata, Hasköy, Balat, Gökusu gibi İstanbul'un bazı semtlerini de zikreder ve bunları metheder. Aşağıda Bekâyî'nin İstanbul methiyesinden bazı beyitlere yer verilmiştir:

Bi-hamdillâh yine geldük Sıtanbulı temâşâya
Katı müştâk idük cândan [b]u şehri-i cennet-âsâya

Ne şehri-i cennet-âsâdur mukâbil olıma ana
Gerek var Şamı seyr eyle gerekse mülk-i Şehbâya

O sûr-ı bî-bedel anda nedür her burc-ı bârûsı
Nazar olınsa benzer bir cüvân-ı sîm-sîmâyâ

Perî-rûyânla memlû 'acâyib memleket hakkâ
Görenler anı bakmazsa yiridür dahı dünyâyâ

Selâtîn-i selef anda niçe câmi' binâ itmiş
Ki her bir câmi'ün irmiş menârı evc-i a'lâyâ

O tûbî-kad menâr üzre kaçan kandîl zeyn olsa
Görenler nûr inüpdür zann iderler nahl-i tûbâyâ

[...]

Safâ vü zevke menba'dur dinilse vechi var zîrâ
Nazîr olmaz safâ-bahş olmada bir câ Galataya

[...]

'Aceb kat kat safâlar idicek câ-yı müferrihdür
Sikenderlig ider salsa nazar mey-hâre deryâyâ

³ Bâ'is'in İstanbul şiirinin redif ve kafiyesine baktığımızda nazım şeklini belirlemede problem olduğu görülmektedir. Şiir divanda gazellerden sonra kıt'alar içerisinde yer aldığı için biz de bu şiiri nazım şekli olarak kıt'a başlığı altında değerlendirdik.

⁴ Bu mısradaki anlam gereği "yokdur" kelimesi gerekmektedir.

Kimi Hasköye varurlar kimi eyler Balat zevkin
Galata zevkini virmem bu tokuz çerh-i mînâya

Hisârün zevki de inkâr olunmaz tuhfe 'âlemdür
'Alemtag ile Göksuya ne dirsün Akbabaya (Güneş, 2023, s. 894-895)

Sa'id Giray "Terkib-i Bend Der-Rûm İli Kenefine" başlıklı manzumesi bir "Rûm ili" ifadesiyle İstanbul ve halkını hicveder ve İstanbul'dan şikâyetlerini dile getirir. Kendisini "türe-kevkeb" yani talihsiz, bahtsız gören şair, İstanbul'da çok zor günler geçirmiştir. Kendini hapishanede gibi hisseden şair, İstanbul ahalisini kâfirlikle itham eder ve bu halk için "Rûm-ı şûm, kâfir Rûm" terkiplerini kullanır. Sa'id Giray'ın böyle hissetmesinde çektiği geçim sıkıntısı, kıymetinin bilinmemesi, yabancılaşma hissinin ağır basması, şaire ve ilim adamına kıymet verilmemesi de etkilidir. Haksız muamelelere uğrayan ve derin bir gurbet acısı çeken şair, memleketi Kırım için sıla özlemi çekmektedir. Başına gelen bütün işler nedeniyle feleği suçlar ve feleğe beddua eder. Çünkü liyakatsiz kimselere sunulan mutluluk kendisinden esirgenmiştir. Bu hâletteki şair İstanbul'u "şûre-zâr, gam-zidâ, nâ-sezâ" yani çorak toprak, gam veren yer, uygunsuz yer olarak niteler. Ayanı pis, alçak kimseler olan İstanbul'da ilim ehli görülmemiş, marifet ise duyulmamıştır. Şair, İstanbul'da cehennem gazabı yaşamaktadır. Sa'id Giray kendisini o kadar yalnız ve garip hissetmektedir ki İstanbul'un gülünü açmaz, bülbülünü ötmez görür. Şaire göre İstanbul, kimsenin kimseyle ilgilenmediği, tanıdıkların birbirini görmezden geldiği, insanlık namına hiçbir değer bulunmadığı bir yerdir. İlim adamı diye geçinenler, ilmi uzaktan yakından tanımamış kimselerdir. En büyük sıkıntısı yalnızlıktır. Hatta o kadar ki, güzelleri bile Kaf dağındaki Anka gibidir. İstanbul'da yaşayan diğer azınlıklarla, gayr-i Müslimlerle bir tutulmaya ve onlarla aynı muameleye maruz kalmaya içerler. Acılar içinde yaşadığını ancak bu acıların bir gün sona ereceğini düşünür ve sabretmesi gerektiğini kendine telkin eder. Kırım'a dönmeyi hayal eder, hayalinin gerçekleşmesi için Allah'a yalvarır (Karaköse, 2017, s. 7-9). Aşağıda söz konusu manzumeden iki bend verilmiştir:

Yâ Rab ne şûre-zâr olup gam-zidâ-yı Rûm
Elde girye vü gam bitirür nâ-sezâ-yı Rûm
İkbâlî kalbe gelse hemân lâ-yefnâ olur
Ehvel bakar meger ki görenler safâ-yı Rûm
'İlm ehli nâ-bedîd ma'ârifse nâ-şenîd
A'yânı hep pelîd budur mâcerâ-yı Rûm
İşbu 'aceb ki sâlik-i merd-i Hüdâ 'adîm
Her kûçede nişeste iken evliyâ-yı Rûm
Bir sîm-ten de yok ki gönül kâm ala biraz
'Ankâ-yı kûh-ı Kâf gibi meh-likâ-yı Rûm
Gördükce âdemi dem-i inkârdan gelür
Bî-gâne tarz olur revîş-âşinâ-yı Rûm
Bir dem halâs eylese lutfıyla Hak bizi
Tenden degül ki cânuma geçdi cefâ-yı Rûm
Yâ Rab halâs eyle beni Rûm-ı şûmdan
Ya'ni 'azâb-ı sûziş-i nâr-ı gumûmdan

Zann itme Rûm milketi cây-ı makar bize
Her dem güzâr-ı 'ömr gazab-ı sakar bize
İkbâl ile dil oldu hemân taht-ı ye's-i şâh
Geldi hediye zer-ger-i gamdan kemer bize
İtdüm hakikat ile nazar gördüm ehl-i Rûm
Tündî-i saht-ı Rûm ile 'aynı bakar bize
Gam gûşesinde yâd-ı leb-i dil-berân ile

Vişn'âb-ı keyf çekmege hûn-ı ciğer bize
İtdüm hücûm-i kâfir-i gamdan güzîr için
Rûm içre hasb-ı hâlüm iden mukarrer bize
Bir dem murâdum üzre dönüp çarh-ı tîz-rev
Olsa zemîn-i mülk-i Kırım'a sefer bize
Mihmân-ı keyf dilde o demde konuk olup
Virmezdi hüzn-i kalb-i gubâr keder bize
Yâ Rab halâs eyle bu Rûm ilinden meded
Başumdan aşdı geçer gamum itdi cezr ü med (Karaköse, 2017, s. 38-40).

Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi'nin Sultan Mahmud'un İstanbul'a avdeti üzerine yazdığı tarih manzumesi şehir şiiridir. Es'ad'ın "*belde-i İslâmbula*" redifli 12 beyitlik kıt'ası yazılış amacı noktasından ise tam bir kudûmiyyedir. Çünkü şiirin konusu devrin sultanının İstanbul'dan ayrılması ve şehre geri dönüşüdür. Bu noktadan şiir, şehir şiirleri ve kudûmiyye türünün ilişkisini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Cennetin bile kıskandığı İstanbul, Sultan Mahmud'un serhat illerine gitmesiyle bitap düşmüştür. Sultanın ayrılığı ile şehre hasret derdi çökmüştür. Ancak sultanın ayak basması ile eski güzelliği ve taravetine kavuşmuştur. Sultan Mahmud'un makdemiyle İstanbul'a meserret nuru dolmuştur. Aşağıda söz konusu manzumenin ilk beyitleri verilmiştir:

Ser-te-ser her cânibi buldı nezâket şöyle kim
N'ola reşk eylerse cennet belde-i İslâmbula

Kâlıb-ı bî-tâba dönmüşken bi-hamdulillâh yine
Geldi evvelki terâvet belde-i İslâmbula

İftirâk-ı mihr-i burc-ı saltanatla pîş-ezîn
Tolmuşiken derd-i hasret belde-i İslâmbula

Ya'nî gitmişken şehinşeh ol için serhadlere
Geldi virdi zîb ü zînet belde-i İslâmbula (Aydoğan, 2003, s. 225-226)

2.2. Edirne

Edirne ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Kemâlpaşazâde, Garâmî ve Bâlî'ye ait olmak üzere 4 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 60 Edirne şiirinin sayısı 64'e yükselmiştir. Bu dört şiir Edirne methiyesinde kaleme alınmıştır. Edirne redifli şehir şiiri yazan ilk şairlerden biri Kemâlpaşazâde'dir. Şair bu methiyesinde memleketi Edirne'ye duyduğu özlemi dile getirir ve bu şiir vesilesiyle gurbet acısını bir nebze de olsa teskin eder. Çünkü şair bu gazeli Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferindeyken yazmıştır. Edirne'den uzakta olan şair, orada geçirdiği huzur dolu günlerini özler. Gurbette yâdına gönüller açan, gönüllere ferahlık veren şehir yani Edirne düşmüştür. Edirne o kadar güzel bir şehirdir ki kendisi Me'vâ cennetine, Meriç ve Tunca nehirleri ise Selsebil kaynağına benzer. Gönüller rahatlatan Edirne'nin toprağı gözlere sürmedir (Faraşoğlu, 2023, s. 253-254; Gürgendereli, 2018, s. 18):

Geldi yâdıma kazâ-yı dil-güşâ-yı Edrine
Verdi 'ayşıma keder zikr-i safâ-yı Edrine

Sînemi kıldı habâb-ı şevk ile pür âbile
Girdi gönlüm cûybârına hevâ-yı Edrine

İki yanımda sebîl olmuşdur akar Selsebîl
Cennetü'l-me'vâ nazîridir kazâ-yı Edrine

Çün kenârında gubâr-âlûd ise bâd-ı bahâr
Cân gözün pür-nûr eder kuhl-ı cilâ-yı Edrine

Seyre çıksa gonca-veş dil-teng olanın gül gibi
Gönlün açar sâhât-ı râhat-fezâ-yı Edrine (Gürgendereli, 2018, s. 223)

Klasik Türk edebiyatı şehir şiirleri içerisinde Rumca yazılmış bir gazel de bulunmaktadır. Garâmî'nin kaleme aldığı bu gazel bir Edirne methiyesidir. Edirne'ye "efendim ve sultanım" şeklinde hitap eden şair bu şehirden cüdâ kalmak istemez. Bu korkuyla yaşayan şair gece gündüz Edirne'nin yüzünü görmek ister. Çünkü Edirne âdeta bir sevgili, Garâmî de o güzele meftun bir âşıktır. Yüreği Edirne aşkı ile dolu Garâmî'ye göre şehir açılmış bir gül gibidir. Çehresi gül bahçesi gibi olan Edirne'nin dili ise bülbüldür. Şairin içine düştüğü bu aşk hastalığının çaresi yine Edirne'dedir (Faraşoğlu, 2023, s. 259):

Agapa se apotin kardimu cânânım Endirne
Efendakimu sultanımı ela cânım Endirne

Oli mera oli nihta selo nayzo brosoşos
Ya to sana egomu naho hano hânım Endirne

Ego sklavusime tora esise i psihiçamu
Filo irsa mi zernis atiha sultânım Endirne

Ayizonglosa su na apotin ostoma kolvi
Broşoso su pervoli gül-i handânım Endirne

Erasto yiniken me ton agapika Garâmîzsen
Afisto nase filisi ela dermânım Endirne⁵ (Başpınar, 2013, s. 749)

Garâmî'nin ikinci gazeli de şehir methiyesidir. Şair birçok şehir şiirinde olduğu gibi methettiği şehri bir güzele benzeter ve şehirden aşkına karşılık vermesini ister. "Bür-i nâzik-beden" olarak nitelediği Edirne'yi uğrunda canını verecek kadar sevdiğini ifade eder. "Perî-peyker" olan Edirne bir kâfir gibi acımasızdır. Garâmî, Edirne'yi sümbül saçlı, nergis gözlü, şarap dudaklı, gonca ağızlı, servi boylu, gül yanaklı bir güzel olarak tarif eder. Kara sevda ile Edirne'ye bağlanan şair her derdine derman olarak yine Edirne'yi görür (Faraşoğlu, 2023, s. 260):

Görüp de dil virip sevdim seni ben cânım Endirne
Terahhum eyle sen dahi bana cânânım Endirne

Büt-i nâzik-bedensin sen sana cân vermeyen kimdir
Benim çok sevdiğim rûh-ı revânım cânım Endirne

Eğërçi sen perî-peykersin ammâ kâfirî misin
Gelip İslâma gir sînemde ol îmânım Endirne

⁵Gazelin tercümesi şöyledir: *Seni kalbimden severim cananım Edirne; Efendiciğim, sultanım gel canım Edirne. Ey hanım Edirne, benimmişsin de seni kaybedecekmışım gibi her gün her gece yüzünü görmek isterim. Ben senin esirinim, sense benim ruhçağızımın; Ey sultanım Edirne, dost olarak geldim, beni cezalandırma. Ağzından çıkan dil sanki bülbül dilidir. Ey açılmış gül olan Edirne, yüzün bir gül bahçesidir. Aşık Garâmî seni sevdi. Ey dermanım Edirne, bırak seni öpsün* (Başpınar, 2013, s. 749; Faraşoğlu, 2023, s. 259).

Saçın sünbül gözün nergis lebin müldür dehen gonca
Kaddin serv-i sehî haddin gül-i handânım Endirne

Garâmî bende ‘ışkınla devâsız dâya düşmüşdür
Dil ü cân derdine sensin yine dermânım Endirne (Başpınar, 2013, s. 779)

Bâlî Çelebi, Edirne gazelinde şehrin havasını, temiz su ve toprağını, ırmaklarını, ırmak kenarlarındaki eğlence meclislerini ve bu meclislerdeki güzelleri şu şekilde metheder:

Nâr-ı aşkım şu‘lelendirdi hevâ-yı Edrine
Şu kadar durdukça hüsn-i iktizâ-yı Edrine

Her kenâr-ı âbda bin serv-i gül-ruhsârı var
Cân biterse tan mıdır neşv ü nemâ-yı Edrine

Remzdir “men lem yezuk lem ya‘rif”
Bundan anla neydüğün zevk-i safâ-yı Edrine

Bâğ u dağ sahn-ı gül yer kenâr-ı âbdır
Mâverâün-nehre benzer mâcerâ-yı Edrine

Mün‘akis suyundan Bâlî mâverâ-yı kâ’inât
Sâfdir âyine-i âlem-nümâ-yı Edrine (Yaşar, 2005, s. 231)

2.3. Bitlis

Bitlis ile ilgili *Şehirler Divanı*’nda yer almayan Diyarbakırlı Azmî’ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*’ndaki 4 Bitlis şiirinin sayısı 5’e yükselmiştir. Azmî’nin uğradığı yerlerden biri Bitlis’tir. Bitlis gazeli tam bir şehir methiyesidir. Şaire göre Bitlis, insanın gönlünün açıldığı, huzur ve sefa bulunduğu bir yerdir. Havasıyla suyuyla çok güzel olan Bitlis’in toprağı gözlere sürmedir. Bitlis’in diğer bir yönü de evliya mekânı olmasıdır. Şehrin manevi yönünü oluşturan bu özelliği ile Bitlis, tarikat sultanlarının tahtgâhidir. İnsana ferahlık, sevinç veren Bitlis, ne kadar övülse yeridir. Bitlis’i diğer şehirlerden ayıran övünç sebebi ise buranın “Allah’ın nazar ettiği yer” olmasıdır:

‘Aceb cây-ı safâdır şehir-i Bidlîs
Makâm-ı dil-küşâdır şehir-i Bidlîs

Açar dil dîdesin cânım ‘imâret
Türâbı tûtiyâdır şehir-i Bidlîs

Selâtin-i tarikat tahtgâhı
Mekân-ı evliyâdır şehir-i Bidlîs

Kamu sükkâmı Hakk’a âşnâdır
Gönül seyr et ne câdır şehir-i Bidlîs

Havâsı gûyiyâ enfâs-ı kudsî
Suyu âb-ı bekâdır şehir-i Bidlîs

Ne gûne medh ü vasf etsem sezâdır
Ferahzâ pür-bahâdır şehir-i Bidlîs

Sezâ fahr-ı bilâd olursa ‘**Azmî**
Nazargâh-ı Hudâ’dır şehir-i Bidlîs (Duymaz, 2010, s. 278-279)

2.4. Çekmece

Çekmece ile ilgili *Şehirler Divanı*’nda 1 şiir bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz Visâlî’ye ait gazel ile bu sayı 2 olmuştur. Visâlî’nin Çekmece methiyesi Millet Kütüphanesi, AEMnz699 arşiv numarasında kayıtlı *Mecmû‘a-i Eş‘âr ve ‘l-Fevâ‘id*’in 310b sayfasında bulunmaktadır. Her türlü övgüye layık olan Çekmece için ferahlık veren, iç açıcı, canfeza sıfatlarını kullanır. Çekmece cihanın güzellerine işret makamı, hasta âşıkların şifa bulduğu yerdir. Özellikle Çekmece’nin havası ve suyunda olan yumuşaklık; hoş, latif koku, âşıklara ve sevgililere sefa, ruha gıda gibidir. Başka bir beyitte ise şair, Çekmece’yi bir bülbüle benzetir. Hoş sesli bu bülbül cihan gülistanında zevk ehline hoş sesiyle ötmektedir. Çekmece’nin havası Hoten’in misk kokusunu taşımakta, rüzgârı ise âdetâ bir bâd-ı sabâdır. Dünyayı gösteren bir ayna gibi olan Çekmece’nin deryasına, ırmağına bakan bir kimse yeniden hayat bulur. Kısacası doğal güzellikleri ve mimari yapılarıyla Çekmece dünyada eşi benzeri olmayan bir yerdir:

Visâlî Fermâyed Medh-i Büyükçekmece

Bir ‘aceb hûb-ı müferrih cân-fezâdur Çekmece
Her ne denlü medh ola hakkâ sezâdur Çekmece

Cümle hûbân-ı cihânun ‘ayn-ı ‘işret-gâhıdur
Haste-i ‘aşk olana dâr-ı şifâdur Çekmece

Bâ-husûs âb [u] hevâsında olan bûy-ı latîf
Câna cânâna safâ rûha gıdâdur Çekmece

Bu gülistân-ı cihânun ehl-i zevkine hemân
Gûyiyâ bir ‘andelîb-i hoş-nevâdur Çekmece

Görmedüm hiç böyle bir dil-keş hevâ bûy-ı nesîm
‘Anber-âmîz-i Hoten bâd-ı sabâdur Çekmece

Bir bakan deryâsına ırmagına nev-cân bulur
San hemân âyîne-i ‘âlem-nümâdur Çekmece

Bulmayanlar bunda bulsun harc-ı dünyâ (?) lezzetin
Hoş müferrih nâzükâna âh diyâr-ı Çekmece

Görmedüm mülk-i ‘acemde köprüsinün hâletin
Ey **Visâlî** yok nazîri bî-bahâdur Çekmece

2.5. Hüsrev Paşa

Şehirler Divanı’nda Hüsrev Paşa ile ilgili şehir şiiri bulunmamaktadır. İbrahim Hanîf, *Reh-âverd-i Cân* adlı Adana menzil-nâmesinde Eskişehir’den sonra Seyyid Battal Gazi kasabasına ve oradan yedi saat yolculuktan sonra çam, ardiç, kestane, fındık ağaçları ile dolu Hüsrev Paşa kasabasına varır. Ancak kasabaya girdiklerinde kar yağmaktadır ve hava da çok soğuktur. Hanîf hiç beklemeden misafirhaneye gider. Orada içtiği süt, yediği yoğurt ve kaymak çok lezzetlidir. Bunun karşısında şair, Hüsrev Paşa kasabası için aşağıdaki methiyyeyi kaleme alır. Methiyesinde kasabanın doğal güzelliklerini ve insanlarını över (İbrahim Hanîf, *Reh-âverd-i Cân* [yz.], 1209: vr. 6b-7a):

Gazel

Taglar üzere nice dürlü şecerler yaradur
Seng içince nice hoş nev'-i güherler yaradur

Akl irişmez hele hiç sırrına halk-ı hakkun
Bir şehirde nice bin nev'-i beşerler yaradur

Kimini yahşı kılar kimi yaman kâr-ı felek
Kiminün vechi güzel nûr-ı kamerler yaradur

Tag u bâg içre 'aceb seyr-i cihân itdük biz
Çeşm-i 'ibretle bakıldıkça eserler yaradur

Her gice eyledi bir yirde Hanîfi mihmân
Allâh Allâh kerem ıssı ne seferler yaradur

İdi ihsâmı ile seyrimizi hoş-encâm
Bir nazarda o kerem kâni ne erler yaradur

2.6. Konya

Konya ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Vecdî'ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 10 Konya şiirinin sayısı 11'e yükselmiştir. Şair ilk beyitte her bir köşesi cennet gibi olan Konya'nın rûzgârını Hz. İsa'nın insanı diriltten nefesine benzeter. Hz. Mevlana'nın bulunduğu Konya'nın toprağı can ve gönüllere sürmedir. Konya'da çıkan sular âdeta cennetteki Kevser suyudur. Özellikle bahar mevsimi gelince Konya, İrem bağına döner:

Gazel

Cân-bahş-ı nefh-i 'Îsî rûzgârı Konyanun
Cennet-âbâd oldı ey dil her kenârı Konyanun

Tûtüyâ-yı cân ü dildür hâk-i râh-ı 'âşıkân
Hazret-i Sultânumuzdur şehryârı Konyanun

Bâg-ı cennetden nişân virür disem lâyıık olur
Âb-ı Kevser-veş bütün çıkar suları Konyanun

Nev-bahâr irdükce olur ziynet-i bâg-ı 'İrem
Her nihâl üstinde gûyâ berg-bârı Konyanun

Vakt-i adhâ pîr ü dil-berler olup serv-i revân
Salınlur Vecdî ile gül-'izârı Konyanun (Genç, 2018, s. 297)

2.7. Kudüs

Kudüs ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Nihânî'ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 6 Kudüs şiirinin sayısı 7'ye yükselmiştir. Nihânî manzum hac seyahatnâmesinin girişinde önce Hama ve Şam'ı kısaca methettikten sonra esas olarak Kudüs'ü över ve burayı gördüğü için şükreder. Allah'ın tezyin eylediğı, içi dışı nimetle dolu Kudüs'ü görenler Kudüs, Allah'ın ne güzel, ne süslü yeridir, der. Kudüs'te Mescid-i Aksa ve Sahratullah olmak üzere ay ve güneşe bedel iki önemli mekân vardır. Burada suyundan içenlerin ferahlık bulduğı güzel havuz ve şadırvan da bulunmaktadır. Şair Kudüs'te Selvani Tur Dağı, Rabia'nın mezarını ziyaret eder ve Hz. İsa'nın ayak bastığı yerlere yüz sürer. Aşağıda Kudüs methiyesinden bazı bendler verilmiştir:

Toludur içi taşı ni'met ile
Bezemiş kudret-i Hak zînet ile
Gören gözler anı dir devlet ile
Ne zîbâdur Hak'un Kuds-i Şerîf'i

İki mescid veli key ulu dergâh
Biri Aksâ vü biri Sahratu'llâh
Nasîb eyledi ben miskîne Allâh
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

Güzel havz u latîf şâdır-revânı
Harem içre akup olmuş revânî
Ferah bulur içenün cism ü câmı
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i (Altınışık, 2023, s. 722-723)

2.8. Manisa

Manisa ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Koruağası-zâde Mehmed Es'ad'a ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 8 Manisa şiirinin sayısı 9'a yükselmiştir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Koruağası-zâde Mehmed Es'ad Efendi'nin İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi NEKTY00125 arşiv numarasında kayıtlı mecmuadaki divanında⁶ bir Manisa gazeli bulunmaktadır. Şair öncelikle Manisa'nın gönül açan, latif ilkbaharını ve gamı, sıkıntıyı izale eden, ferahlık veren lale bahçelerini över. Manisa'nın sevinç, neşe, huzur veren lale bahçelerini görenler bu diyarı cennete benzetirler. Es'ad bir beyitte ise "*kulaktan âşık olma*" motifini kullanır. Esasında Manisa'ya hiç gitmediği halde Manisa'nın güzelliklerini duyarak şehre kulaktan âşık olmuştur. Şair son beyitte ise Manisa'nın cana yakın civanlarını ve cihanı güzellikleriyle kul köle eden nazlı, cilveli, edalı güzellerini nazara verir. Söz konusu gazel şöyledir:

Zihî güşâyîş-i dil nev-bahâr-ı Magnisa
Gamı izâle ider lâle-zâr-ı Magnisa

O lâle-zâr-ı ferah-bahş o nev-bahâr-ı latîf
Derûnum itse n'ola dag-dâr-ı Magnisa

O lâle-zâr-ı safâ-küsteri görenler dir
Riyâz-ı cennete benzer diyâr-ı Magnisa

Egerçi varmadum ammâ işitdüm evsâfun
'Aceb mi itse beni bî-karâr-ı Magnisa

Civânı câna yakîn olmag ile ey Es'ad
Cihâmı bende ider şîve-kâr-ı Magnisa (Dîvân-ı Es'ad, vr.: 17b)

2.9. Medine

Medine ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Diyarbakırlı Nihânî ve Refî-i Âmidî'ye ait olmak üzere 2 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 15 Medine şiirinin sayısı 17'ye yükselmiştir. Nihânî manzum hac seyahatnâmesinin 6 bendinde Medine'yi metheder. Şair, Allah'ın ihsanı ile Medine'ye girmiş ve bu sebeple salavat getirmiştir. Etrafındaki güzel ovalar ve özellikle Hz.

⁶ Söz konusu divan Dr. Hasan DOĞAN tarafından çalışılmakta olup yakın zamanda yayımlanacaktır.

Muhammed'in burada medfun olması nedeniyle Medine sevilen bir şehirdir. Medine'nin şerefli ve önemli bir yer olması Allah'ın habibi, dertlerin devası, ümmetin şefaatçisi olan peygamberin orada yaşaması ve orada ölmesi nedeniyledir. Aşağıda Medine methiyesinin ilk üç bendi verilmiştir:

Getür salavât cânile
Geldük Medîne şehrine
Hakk'dan bize ihsânile
Geldük Medîne şehrine

Güzel ovalardur yanı
İçinde şâhun meskeni
Sevinür hâcılar cânı
Geldük Medîne şehrine

Hakk'un Habîb'i bundadır
Derdler tabîbi bundadır
Ümmet şefî'i bundadır
Geldük Medîne şehrine (Altınışık, 2023, s. 728-729)

Medine üzerine methiye yazan şairlerden birisi de Refî-i Âmidî'dir. Şair, 7 beyitlik kasidesinde öncelikle Medine'yi cennetin kıskandıığı yer olarak görür. Gönüllere şevk veren Medine'nin mübarek toprakları nazar ehlinin gözlerine ziyadır. Medine'ye kıymet katan en önemli değer Hz. Muhammed'dir. Medine'nin cennetten bile yüce olmasının nedeni Hz. Muhammed'in bu şehirde medfun olmasıdır. Ağlayan âşıkların gönül mumunu peygamberin nuru ve Medine'nin seher vaktinin feyzi tenvir eder. Medine'de sâlikleri, Allah'ın dergâhına ulaşırlar. Refî-i Âmidî bir beyitte gönlüne seslenir ve Hz. Muhammed'in dergâhının kölesi olmak ister. Çünkü Medine'nin şâhi olan Hz. Muhammed kapısındaki kulları mahrum bırakmaz. Bu şehir o kadar kıymetli bir yerdir ki Refî-i Âmidî için devlet olarak gökteki güneşin lütfu yerine Medine ayının gamı yeterlidir. Refî-i Âmidî'nin kasidesi şöyledir:

Şevk-âver olur hâtıra her gâh-ı Medîne
Hem reşk-i cinân sâha-i dil-hâh-ı Medîne

Ehl-i nazarun dîdesine 'ayn-ı ziyâdur
Bir hâk-ı mübârek ki ola râh-ı Medîne

Tenvîr ider şem'-i dil-i 'âşık-ı zârı
Nûr-ı nebevî feyz-i seher-gâh-ı Medîne

Îsâl ider sâlikini dergeh-i Hakka
Her pîr-i reh-i mürşid-i âgâh-ı Medîne

Bir yer ki ola merkad-ı pâk-ı şeh-i kevneyn
Bâlâ-ter-i 'Adn olsa n'ola câh-ı Medîne

Ey dil olagör sıdk ile dergâhına çâker
Mahrûm komaz kullarını şâh-ı Medîne

Bir mihr-i sipihrûn ne gerek lutfi Refî'â
Devlet bize 'âlemde gam-ı mâh-ı Medîne (Aydemir, 1989, s. 10)

2.10. Sa'dâbât/Kâğıthane

Şehirler Divanı'nda Kâğıthane ile ilgili 7 şiir yer almaktadır. Araştırmalarımız sonunda Kâğıthane'de yer alan Sa'dâbâd methiyesinde Visâlî'ye ait 1 şiir tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Kâğıthane şiirlerinin sayısı 8 olmuştur. Visâlî'nin III. Ahmet'e ithafen yazdığı ve Sa'dâbâd Kasrı'nın güzelliklerini anlattığı tarih kasidesi de bir şehir şiiri olarak okunabilir. Çünkü kasidede sadece kasır değil bir mesire ve yerleşim yeri olan bir mekân⁷ da övülmektedir. Kâğıthane deresinin iki tarafında yer alan ve "uğurlu, mamur yer" anlamına gelen Sa'dâbâd, Ahmed Refik tarafından "Lâle Devri" olarak adlandırılan bir dönemin en başta gelen eğlence ve gezinti yeridir (Bilgicioğlu, 2008, s. 379). Şair, cennete benzettiği bu yerin ağaçlarını, bağ ve bahçelerini, etrafındaki tepe ve dağlarını, ceylanlarını, sularını metheder. Aşağıda bu methiyeden bazı beyitler yer almaktadır:

Müzeyyen bir makâm-ı dil-güşâdur serv-kadlerle
Gider mi didelerden hiç hayâli Sa'd-âbâdun

Bu cây-gâhı mümtâzı idüp bâg-ı behişt-âsâ
Bu himmetle göründi meh hilâli Sa'd-âbâdun

Dıraht-ı müntehâlersa güzel halvet-nişîn oldı
Müberrâ oldı kesretten bu hâli Sa'd-âbâdun

O bâglar bâğçeler fasl-ı bahâr oldıkda bülbüller
Açılsun gül gibi gülsün cemâli Sa'd-âbâdun (Alkan, 2023, s. 298-300)

2.11. Şam

Şam ile ilgili Şehirler Divanı'nda yer almayan Vehbî'ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece Şehirler Divanı'ndaki 15 Şam şiirinin sayısı 16'ya yükselmiştir. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Manzum 234 numaralı şiir mecmuasının 67a varlığında Vehbî mahlaslı bir şaire ait Şam methiyesinde 4 bendlik bir murabba yer almaktadır. Hiçbir vilayete benzemeyen Şam, ışıltılı bir yerdir. Binlerce hacı Şam'a gelmekte ve Hz. Yahya'nın kabrini ziyaret etmektedir. Şam, Emevi Camii vesilesiyle doğuda ve batıda hayırla yâd edilmektedir. Vehbî, böylesine muazzam ve yüce bir şehri vasfetmekte yetersizdir. Cennet gibi güzel bir şehir olan Şam'da paşaların ve askerlerin kendilerine mahsus tavırları vardır. Şam, her hâliyle âşıklara canlar bahşeden eşsiz bir şehirdir. Etrafında yüz binlerce bağın olduğu Şam; peygamberlerin, evliyaların, kırkların, sancağ-ı şerifin, otağların yeridir. Bu nedenle Şam âdetâ "cennet-i me'va" dır. Murabbanın ilk ve son bendi şu şekildedir:

Kıl yâ Rab ey gönül kim pür-ziyâ şâ Şâm-ı Şerîf
Bir vilâta benzemez devlet-i gûşâ Şâm-ı Şerîf
Evvelâ ol Hazret-i Yahyâ'ya varup yüz sürüp
Bunca bin hâcî gelüp itdi du'â Şâm-ı Şerîf

Enbiyâlar evliyâlar dürlü kırklar dâg var
Ser çeküp sancag-ı şerîf tugları otâg var
Çevre etrâfını almış sad-hezârân bâg var

⁷ Kâğıthane deresi vadisi Kanûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren İstanbul halkının önemli eğlence mekânlarından ve mesirelerinden biriydi. Evliya Çelebi, kuyumcu ve saraç esnafının burada çadırlarını kurarak hem eğlendiklerini hem görüşmeler yaptıklarını belirtir. Ayrıca padişahların kuyumcu başına on iki keselik hediye vermesinin Kanûnî Sultan Süleyman yasası olduğunu belirtir. İstanbul halkı, ramazan ayını karşılamak için şâban ayı boyunca Kâğıthane çayırlarında çadır kurup çeşitli eğlenceler tertip ederdi. Gündüzleri hokkabazlar ve sihirbazların gösterileri yanında pehlivan güreşleri yapılır, geceleri binlerce kandilin ışığında sazlar çalınır eğlenceler düzenlenirdi. Burası özellikle bahar aylarında halkın açık havaya çıktığı yerlerin başında geliyordu. Evliya Çelebi de Kâğıthane mesiresinin güzelliklerini övmekte, Lâleazar mesiresinin bulunduğunu ve çevrede 200 kadar bağlı bahçeli ev olduğunu kaydetmektedir (Bilgicioğlu, 2008, s. 379).

Cennet-i Me'vâya benzer Vehbiyâ Şâm-ı Şerîf (Çukurlu, 2023, s. 265-267)

2.12. Şam ve Halep

Şehir şiirleri içerisinde bazılarının redifinde iki veya üç şehir bulunabilmektedir. Bunlardan birisi de Azmî'nin "Şâm ile Şehbâ" redifli gazelidir. Diyarbakırlı Azmî'nin "Şâm ile Şehbâ" redifli gazelinde bu şehirleri konu almasının sebebi gurbet acısını teskin etmek olduğu anlaşılmaktadır. İnsan görülmemiş güzellikleri olan Şam ve Halep'te de olsa asıl olarak vatanını, doğduğu yeri özlemektedir. Vatan özlemiyle Şam ve Halep'in güzellikleri gözüne görünmez. Azmî, vatanından uzakta olduğu için kendini cehennemde gibi hisseder. Artık vatanına ve akrabalarına kavuşmak ister. Çünkü şairin inancına göre vatan sevgisi imanın bir cüzüdür. Şairin kendini kötü hissetmesinde bu gurbet illerinde kadrinin kıymetinin bilinmemesi de etkidir. Bu nedenle şiirin sonunda kendine şöyle seslenir: "Şam ve Halep'in topraklarının ayağının altında kaldığı yeter, atını Diyarbakır'a sür.":

Deger mi zevk için bu cüst-cûya Şâm ile Şehbâ
Ki birdir dâde-i Rezzâk'a nisbet Şâm ile Şehbâ

Vatan hubbu olupdur cüz'-i îmân ehl-i 'irfâna
Ki vâcib vuslat-ı erhâm ü terk-i Şâm ile Şehbâ

Mahalline girândır kadr-i sengîn dir ekâbirler
Hakikat dûn olur kadr-i garîb Şâm ile Şehbâ

Meseldir âb olur kendide ey dil tûl-i meksinden
Biraz da mevlide meyl et nice bir Şâm ile Şehbâ

Ne sûd insâna vermezler mezâk-ı maskat-ı re'si
Belî ma'mûre-i nâ-dîdelerdir Şâm ile Şehbâ

Gönül dûzahda kendin zann eder te'hîr-i gurbetden
Vatan şevkiyle çıkmışdır gözünden Şâm ile Şehbâ

Licâm-ı esbi sür Âmid-i sevdâya atıf eyle
Yeter pâ-mâlin oldu 'Azmî hâke Şâm ile Şehbâ (Duymaz, 2010, s. 231-232)

2.13. Üsküdar

İlk defa *Şehirler Divanı*'nda bir araya getirilen Üsküdar üzerine yazılmış müstakil manzumelerin sayısı 12 gazel ve 3 murabba olmak üzere 15'tir. Bahtî mahlasıyla şiirler yazan Sultan I. Ahmet'in gazeli ile bu sayı 16'ya çıkmıştır. Üsküdar'ın bağ ve bahçelerin gezen şair, yiyip içerek hayatın zevkini çıkarmıştır. Üsküdar'ın gül bahçelerinde seyran edip güller, sümbüller toplamış, eline şahin alarak sürgün avına çıkmıştır. Ayrıca şair, eline ekmek alarak şehir meydanına gitmiş ve cirit oynamıştır:

Üsküdâr'un bâg u bağçesini seyrân eyledük
Nice günler 'iş idüp zevk-i firâvân eyledük

Gâh derdük bûstânında anun sünbüllerin
Gâh güller cem' idüp seyr-i gülistân eyledük

Gâh sürgün avların itdük koşakduk dağların
Gâh şâhin alup ele sayd-ı mürgân eyledük

Gâh oynaduk cirid oyunun mu'allem at ile
Gâh hubz alup ele biz 'azm-i meydân eyledük

Ahmedâ şükr ol Hudâ-yı lâ-yezâle dem-be-dem
Üsküdâr'un yirini sohbetle seyrân eyledük (Kayaalp, 2019, s. 56)

2.14. Tiran

Şehirler Divanı'nda yer almayan bir şehir şiiri de Tiran halkını hicveden bir gazeldir. Edhem Şehîdî'nin Tiran gazeli bir şehir hicvidir. Şair şiirinde Tiran halkını yermektedir. Şehîdî, Kufe'ye benzettiği Tiran'ı ve buranın havasını ve suyunu fitne, fesat ve bela olarak niteler. Hatta Tiran öyle kötü bir yerdir ki düz serviler buranın havası ve suyu ile eğri hâle gelirler. Şair; Rum, İnan ve Arap diyarlarını gezmiş ancak Tiran halkı gibi riyakâr bir halk görmemiştir. Şairin ifadesine göre Tiran halkı Allah'ın buyruklarına boyun eğmezler ve uymazlar:

Gazel-i Şehîdî Der-Hakk-ı Ahâlî-yi Tîrân

Belde-i Kûfe gibi âb ü hevâ-yı Tîrân
Fitne-zâ ümm-i fesâd şehri belâ-yı Tîrân

Rûm u İrân ü 'Arab beldelerin hep gezdim
Benzemez hîç birine ehl-i hatâ-yı Tîrân

Râst iken kâmet-i serv egrilenir elbette
Virse ger neşv ü nemâ âb ü hevâ-yı Tîrân

Ger güneş eğri-derûn taşra minâre gibi râst
Dinlemez Hakk sözünü ehl-i riyâ-yı Tîrân

Kâmetim râst iken tîr gibi oldu dü-tâ
Kavs-veş bâzû-yı pür-zûr-ı cefâ-yı Tîrân

Bin kasem itseler 'ahdine yine turmazlar
Ehl-i Kûfe gibidir ehl-i vefâ-yı Tîrân

Mısra'-ı matla' u şâh-beyt-i Şehîdî kâfi
Fitne-zâ ümm-i fesâd şehri belâ-yı Tîrân (Safi, 2023, s. 1809)

3. Sonuç

Toplam 600 şehir şiirini inceleyen Şehirler Divanı adlı çalışmaya zeyl mesabesinde olan bu yazıdan çıkan sonuçları aşağıda maddeler hâlinde şöyle verebiliriz:

1. Bu çalışma şehir şiirlerine 24 şiir daha eklenmiştir. Böylece elimizdeki şehir şiiri sayısı 624'ye yükselmiştir. Bu çalışma ile İstanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Konya, Kudüs, Manisa, Medine, Kâğıthane, Üsküdar, Şam ve Halep şehirleri üzerine yazılan şiirlerin sayısı artmıştır. Ayrıca Şehirler Divanı'nda hakkında hiç şiir olmayan Hüsrev Paşa ve Tiran ile ilgili iki gazel listeye eklenmiştir.
2. Şehirler Divanı'nda olduğu gibi eklenen şiirlerde de üzerine en çok şiir yazılan şehirler, İstanbul ve Edirne olmuştur. Bu çalışma ile 74 olan İstanbul şiiri 81, 60 olan Edirne şiiri 64'e yükselmiştir.
3. Bu çalışmayla şehir şiirlerinin nazım şekilleri açısından 302 olan gazel sayısı 317, 90 olan kaside sayısı 93, 52 olan murabba sayısı 55, 5 olan terkib-i bend sayısı 6, 29 olan kıt'a sayısı 31'e yükselmiştir.

4. Eklenen şehir şiirlerinin çoğunda redif, şehir adıdır. Bunlardan bir tanesinde “Şâm ile Şehbâ” şeklinde iki şehir ismi geçmektedir.
5. Bu çalışma ile klasik Türk edebiyatında Arapça ve Farsça şehir şiirlerinin yanında Rumca yazılmış bir örneğin de olduğu görülmüştür.
6. Eklenen 24 şehir şiirinden 22 tanesi methiye içerikli iken 2 tanesi hicivdir. Böylece 40 olan şehir hiciv sayısı 42’ye yükselmiştir.
7. Eklenen şiirlerdeki methiyelere baktığımızda şairler diğer şehir şiirlerinde olduğu gibi şehrin doğal güzelliklerini, mimari yapılarını, şehrin güzellerini ve şehirdeki bazı önemli kişileri çeşitli teşbih, mecaz, telmih ve mukayeselerle övmüşlerdir.
8. Şehir methiyelerinde Kemâlpaşazâde ve Azmî’nin gazellerinde şehir methiyesinden ziyade gurbet acısının teskini ve vatan sevgisi ön plana çıkmaktadır.
9. Eklenen bu şehir şiirlerine tür ve tarzlar açısından baktığımızda övgülerde mevsimin bahar olduğu görülmüştür. Bu beyitleri bahariyye türü altında değerlendirebiliriz. Bazı beyitler ise kasriyye/dâriye türünü örnekendirir. Eklenen şehir şiirleri içerisinde kudûmiyye türü ve manzum mektup tarzında kaleme alınmış iki şiir bulunmaktadır.

4. Kaynakça

- Alkan, A. (2023). 18. yüzyıl şairi Visâlî ve bilinmeyen şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 50, 281-302.
- Altınışık, M. E. (2023). Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, 715-736.
- Aslan, E. (2022). *Lutfî ve Dîvânı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Aydemir, İ. A. (1989). *Refî' Âmidî Dîvânı (Edisyon-Kritik)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Aydoğan, F. (2003). *Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Başpınar, F. (2013). *Garâmî Divan İnceleme-Metin*. İstanbul: Yedirenk Kitapları.
- Bilgicioğlu, B. (2008). Sâdâbâd. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35, ss. 379-381). Ankara: TDV Yayınları.
- Çukurlu, T. (2023). Klasik Türk edebiyatında Şâm-ı Şerîf ve Vehbî'nin Şâm-ı Şerîf redifli murabbası. In *Karadeniz 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (ss. 262-268).
- Duymaz, M. (2010). *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi (İnceleme-Metin-İndeks)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Faraşoğlu, Y. (2023). Divan şiirinde Edirne redifli gazeller. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 5(2), 245-290.
- Genç, İ. (2018). *Esrâr Dede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [erişim tarihi: 12.11.2023].
- Güneş, M. (2023). XVII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairi Pehlevân-zâde Bekâyî ve şiirleri. *Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 874-903.
- Gürgendereli, M. (2018). *Osmanlı dönemi şiirinde Edirne*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Hanîf İ. (1209). *Reh-âverd-i Cân* [Yazma], Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi, Arşiv No: 811/236.
- Karaköse, S. (2017). *Sa'id Giray Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [erişim tarihi: 12.11.2023].
- Kayaalp, İ. (2019). *Bahtî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [erişim tarihi: 12.11.2023].
- Safi, Z. (2023). Edhem Şehîdî ve şiirleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 1797-1812.
- Yaşar, M. (2005). *Bâlî hayatı, edebî kişiliği, Dîvânının tenkitli metni (İnceleme-Metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Yıldız, E., & Doğan, H. (2023). *Şehirler Divanı: Divan edebiyatında şehir şiirleri*. İstanbul: DBY Yayınları.